

4

האם הייתה כוונה מראש לכבוש את השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים ולהישאר בהם?

זרקור היסטורי מיוחד במלאת יובל למלחמת ששת הימים

בלמים | התשי"ז | 1967

אגף המבצעים | חטיבת החזרה וההדרכה | המפקדה להיסטוריה

זרקור מיוחד למלאת יובל למלחמת ששת הימים

**האם הייתה כוונה מראש לכבוש את
השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים
ולהישאר בהם?**

כתיבה: סא"ל (במיל') ד"ר שמעון גולן

עריכה לשונית: ע"ץ ספי שפר
חברי מערכת: אל"ם (במיל') ד"ר יגאל אייל
סא"ל ד"ר רוית ויסמן
סרן (במיל') גיא קליסקי

ישראל יצאה למלחמה לא כדי לכבוש את הגדה המערבית ולא כדי לתקן את הגבול עם סוריה. בצאתה למלחמה היו לה שתי מטרות: להכות את צבא מצרים מכה ניצחת ולפתוח את מצרי אילת לשיט ישראלי.

(שר הביטחון משה דיין, ישיבת ועדת השרים המצומצמת, 7 ביוני 1967, מובא באבני דרך, עמ' 445)

הקדמה

השנה אנו מציינים יובל למלחמת ששת הימים; מלחמה קצרה בזמן, אך בעלת השפעה מכרעת על המלחמות שאחריה, כפי שהיא עצמה הייתה תוצאה של המלחמות שלפניה. זו המלחמה ששינתה את מהלכה של ההיסטוריה, ולא רק שלנו.

במשך שישה ימים נלחם צה"ל בשלוש חזיתות, וניצח. הגם שרבות נכתב על הניצחון הגדול והלא מובן מאליו, הרי הזמן החולף השכיח סיבות, תהליכים, קרבות, אירועים, לקחים, מפקדים ולוחמים. המחלקה להיסטוריה מחויבת להביא לידיעת המפקדים בצה"ל וחייליו את כל אלה, ויותר מכך, לעורר מחדש את העניין במלחמה הזו – נדבך חשוב בהיסטוריה של מדינת ישראל ושל צבאה.

זרקור היסטורי זה הוא הרביעי בסדרה של ספרים ומחקרים שתפרסם המחלקה להיסטוריה במהלך השנה על אודות מלחמת ששת הימים.

כל צבא מכין תוכניות אופרטיביות למצבים העלולים להתפתח. כך הכין צה"ל בתקופה שלפני מלחמת ששת הימים תוכניות לכיבוש סיני,

הגדה המערבית ושטחים בסוריה – עד דמשק. אך האם תכננה מדינת ישראל לכבוש ולהשאיר בידיה את מה שכבשה ביוני 1967?
זרקור זה מנתח את החלטות שהתקבלו ערב המלחמה ובמהלכה בדרג האסטרטגי, על אודות המתקפות בחזיתות השונות והשטחים שייכבשו. החלטות אלו שופכות אור על שאלת המבחן – האם ישראל תכננה ערב מלחמת ששת הימים להשתלט על השטחים שכבשה במלחמה ולהישאר בהם, או שאך הגיבה לאיום שהציבו בפניה שכנותיה.

אל"ם (במילי) ד"ר יגאל אייל
הרמ"ח להיסטוריה

מבוא

במלחמת ששת הימים, שנפתחה ב־5 ביוני 1967, כבשה ישראל את חצי האי סיני ממצרים, את הגדה המערבית של ממלכת עבר הירדן – שנקראה לימים יהודה ושומרון – ואת רמת הגולן מסוריה. התעמולה הערבית, המתנהלת עד היום, גורסת כי ישראל התכוונה מלכתחילה להשתלט על שטחים אלה, במגמה להישאר בהם, וכי הסבריה של ישראל כי יצאה למלחמה בעקבות הצעדים שנקטו מצרים וירדן – כדי לשבור את טבעת החנק שהידקו שכנותיה סביבה – אין בהם כל ממש. זרקור זה דן בשאלה האם אכן התכוונה ישראל מראש לכבוש שטחים אלה ולהישאר בהם.

אחרי מלחמת העצמאות היו גורמים במדינה, וגם בצה"ל, שביכו על כך שישראל לא כבשה במהלך המלחמה שטחים שונים, בעיקר את יהודה ושומרון, ושהותירה את העיר העתיקה בירושלים מחוץ לגבולותיה. הדבר נבע הן מההקשר ההיסטורי – בחבל ארץ זה חיו ופעלו אבות האומה ומלכיה, הן מההקשר הגאוסטרטגי – העובדה שאי הכללתו במדינת ישראל יצרה במרכז המדינה "מותניים צרים", שבחלקם הצר ביותר, באזור נתניה, הגיעו לכדי רוחב של 20 ק"מ, וגרמה לכך שבירתה, המרכזים העירוניים שלה ורוב אוכלוסייתה היו סמוכים לגבול.

בין אלה שביכו על כך היה האלוף דאז משה דיין. לכאורה היה אפשר לצפות לכך שהוא יתפוס את המלחמה שאליה יצאה ישראל ביוני 1967 כהזדמנות להשלים את שלא נעשה במלחמת העצמאות ולכפר על ה"בכייה לדורות", וכשר הביטחון בעת המלחמה יפעל במגמה זו. נבחן אם אכן כך היה.

צבא מכין תוכניות אופרטיביות למצבים העלולים להתפתח. כך הכין צה"ל בתקופה שלפני מלחמת ששת הימים תוכניות לכיבוש סיני, הגדה המערבית ושטחים בסוריה – עד דמשק. ישראל פתחה במלחמה בעקבות מהלכיה של מצרים, שכללו ריכוז כוחות בסיני, פינוי של כוחות האו"ם מחצי האי ומרצועת עזה וחסימת מפרץ אילת לשיט לישראל וממנה.¹ הצלחותיו של נשיא מצרים הביאו לכך שחוסין מלך ירדן הגיע ב־30 במאי 1967 לקהיר וחתם על ברית הגנה עם מצרים. במסגרתה הוקמה מפקדה משותפת, שמפקדה, הגנרל המצרי ריאד, נשלח לירדן, ומצרים שיגרה אליה גדודי קומנדו.² אשר לסוריה – בשנים שטרם המלחמה היא הייתה הגורם המתסיס, ותקריות הביטחון השוטף התפתחו בחזית עימה – בעקבות ניסיונותיה להטות את מימיהם של מקורות הירדן, לפגוע בעבודות הפיתוח של ישראל בשטחים המפורזים ובדיג של דייגים ישראלים בכנרת והפגזותיה על יישובים ישראליים למרגלות רמת הגולן.³ לכאורה היה לפיכך לישראל אינטרס לפעול כדי להסיר את האיום עליה מצד צבא מצרים, לפתוח את ההסגר על השיט במפרץ אילת ולשנות את המציאות הגיאוגרפית-אסטרטגית בגבולותיה עם ירדן וסוריה. השאלה היא האם התכוונו ראשי המערכת המדינית-ביטחונית, באביב 1967, לכבוש במהלך המלחמה שטחים אלה – כולם או חלקם – ולהותירם בשליטת ישראל. התשובה על פניו – לא ולא! אך תשובה זו צריכה הוכחה.

1 שמעון גולן, **מלחמה בשלוש חזיתות – קבלת ההחלטות בפיקוד העליון במלחמת ששת הימים**, הוצאת "מערכות", משרד הביטחון – ההוצאה לאור, צה"ל – המחלקה להיסטוריה, 2007 (להלן: **מלחמה בשלוש חזיתות**), עמ' 53-93.

2 שם, עמ' 133-134, 163.

3 שם, עמ' 15-19.

בהחלטת ממשלת ישראל ב־4 ביוני 1967 נכתב כי היא "קובעת כי הצבאות של מצרים, סוריה וירדן ערוכים להתקפה רב־חזיתית מיידית המאיימת על קיומה של המדינה. הממשלה מחליטה לנקוט פעולה צבאית, שתביא לידי שחרור ישראל מטבעת־החנק המתהדקת והולכת סביבה ותמנע את ההתקפה העומדת להיערך עליה עלידי כוחות המפקדה הערבית המאוחדת".⁴ החלטה זו מצביעה על אינטרס מובהק של ממשלת ישראל לפגוע בכוחות של שכנותיה, שלהערכתה עמדו לתקוף אותה.

בפועל נקבע במטכ"ל שהמהלך ההתקפי של צה"ל יופנה כלפי מצרים. בד בבד, עשו פיקוד המרכז ופיקוד הצפון הכנות לאפשרות שיחיה עליהם לבלום מהלכים התקפיים של צבאות ירדן וסוריה וגם רעננו את התוכניות למהלכים התקפיים בחזיתות הללו, אך הקדימה הראשונה ניתנה בבירור לחזית מצרים.⁵

המאפיין העיקרי של מהלכי צה"ל במלחמת ששת הימים הוא ההדרגתיות. מאפיינים בולטים נוספים הם התפקיד המרכזי של שר הביטחון בקביעת מהלכי המלחמה והעובדה שהוא שלל במקרים רבים נקיטת מהלכים התקפיים ואישר לנקוט אותם רק כאשר העריך שהשתנו הנסיבות, שבשלהן שלל אותם, או שלא נותר מנוס מלעשות זאת.

4 שם, עמ' 173.

5 שם, עמ' 174-183, 187-189.

חזית מצרים: איסור לכבוש את רצועת עזה בפתיחת המלחמה ולהתקרב לתעלת סואץ

משה דיין התמנה לשר הביטחון ב־2 ביוני 1967. משהוצגו לפניו באותו יום התוכניות המבצעיות של צה"ל, הדגיש כי יש לצאת מההנחה שלרשות צה"ל לא יעמדו יותר מ־72 שעות, וכי בסופו של דבר ייאלץ לסגת מהשטחים שיכבוש. נראה שהנחה זו התבססה על שאירע במערכה הקודמת בחזית זו – מלחמת סיני, שבה כיהן כרמטכ"ל. אז אילצו המעצמות הגדולות את ישראל לסגת מכל השטח שכבש צה"ל בחצי האי סיני. מי שיוצא מהנחה זו, ודאי שאין בכוונתו להשתלט על שטחים כדי להישאר בהם. השר דיין קבע כי כדי להשיג את ההישג שיתרום לשבירת טבעת החנק, יש להשתלט בתוך 72 שעות על המרחב שעד לקו אלעריש ודרומה ולהשמיד את מרב הכוחות המצריים בו. הוא התנגד לנקיטת שני מהלכים שתכנן צה"ל – כיבוש רצועת עזה בשלב הראשון של המלחמה והגעה לגדת תעלת סואץ. את המהלך הראשון שלל כדי להימנע ממצב שבו יהיה על צה"ל לעסוק, כבר בתחילת המערכה, באוכלוסיית הפליטים ברצועה, מה גם שמהלך זה אינו חיוני להשגת המטרה. את השני שלל, הן משום שסבר שאין צורך בו להשגת המשימה והן משום שראה בו פוטנציאל לסיבוכים מדיניים – בעיקר עם ברית המועצות.⁶

הקביעה הראשונה התמוססה בתוך פחות משעתיים מפתיחת המלחמה. אחרי שכוחות מצריים הפגזו מהרצועה מטרות בישראל הורה הרמטכ"ל, רבאלוף יצחק רבין, ב־5 ביוני בשעה 09:30, לפיקוד

6 שם, עמ' 159-160.

הדרום לכבוש את רצועת עזה.⁷ אשר לקביעה השנייה: במהלך המלחמה חזר שר הביטחון כמה פעמים על הנחייתו זו, אך לקראת סיום המערכה בחזית המצרית, בשעות הערב של 7 ביוני, אישר להתייצב בגדת תעלת סואץ – משיקולים מבצעיים. בספרו הסביר משה דיין את שיקוליו בעניין:

...ניתנה – על דעתי – הוראה לכוחות בסיני לרדוף אחר יחידות הצבא המצרי עד לתעלת סואץ ולחסום את פתחי הצירים המוליכים מן התעלה לסיני. בעקבות הוראה זו יימצאו חיילינו ליד התעלה – דבר שלא רציתי בו. למעשה עמדתי לפני ברירה, להכות בצבא המצרי כמה שידנו משגת – ולשם כך צריך להגיע עד לתעלה; או להיעצר באיזה מקום בסיני – ואז לא די שתפתחנה אבדות המצרים, הם אף עלולים להתעודד ולא לבקש הפסקת-אש. [...] בין שתי האפשרויות החלטתי להעדיף את השיקול האופרטיבי המידי; את הגשמת המטרה המדינית, שלא להסתבך בקונפליקט לא לנו, כלומר בשליטה בתעלת סואץ, יהיה עלינו להסדיר לאחר גמר הקרבות.⁸

7 שם, עמ' 203.

8 משה דיין, **אבני דרך**, עידנים-דביר, 1976, עמ' 443, מובא שם, עמ' 274.

חזית מצרים: שרם א־שיח'

בחזית זו היה דווקא מהלך ששר הביטחון דחק לבצעו, בניגוד לסדר הקדימות של צה"ל: להשתלט במהירות על שרם א־שיח'. כבר בלילה הראשון נתן למהלך זה קדימה ראשונה במעלה. הדבר נבע מהחשיבות שייחס לכך שישראל תשלוט בשארם א־שיח' בעת שתתקבל החלטה על הפסקת אש – דבר העלול להתרחש כאשר מצרים תבין שהיא מובסת. זאת, משום שהביטול של חסימת השיט במפרץ אילת היה חיוני לישראל, והיה אחד היעדים החשובים שהוא ראה הכרח להשיגו במלחמה זו. הרמטכ"ל, יצחק רבין, ביקר בספרו את גישתו זו של דיין:

צה"ל קוצר ניצחונות – ודעתו של שר הביטחון נתונה בעקביות ובעקשנות להשתלטות מידית על שרם א־שיח'. ביום ג', שישה ביוני, יומה השני של המלחמה, ב־8.20 בבוקר הוא קורא לי ואומר במידה רבה של קוצר־רוח: 'מצטברות ידיעות על פעילות מדינית מזוהזת של הסובייטים להביא לסיום המלחמה. מה יהיה עם שרם א־שיח'? המלחמה עוד תסתיים לנו בלי שהעילה לפתיחתה, שרם, תהיה בידינו... דיין הורה לי: 'יש להגיע לשרם ולנכוח שם, ללא קשר להתפתחות המערכה הצבאית בסיני!' סיכמנו, כי נכבוש את שרם בלילה שבין שבעה לשמונה ביוני – באמצעות הצנחת כוחות והנחתת כוח ימי שִׁצָא מאילת. נכין גם כוח יבשתי, שִׁצָא לשרם.⁹

9 יצחק רבין, פנקס שירות, ספרית מעריב, 1979, עמ' 191, מובא שם, עמ' 237.

חזית ירדן: מסרים לחוסיין, איסור לכבוש את ג'נין ואת מובלעת לטרון

אשר לחזית ירדן: המזכיר הצבאי של ראש הממשלה, תא"ל ישראל ליאור, שלא נמנה עם חסידי דיין, כתב בספר זיכרונותיו כי בטרם החלה המלחמה חשש שדיין הרהר באפשרות לפתוח חזית שנייה בגבול ישראל-ירדן, בעיקר כדי לשחרר את ירושלים העתיקה.¹⁰ העובדות מוכיחות ההיפך. זמן קצר טרם תחילת המערכה הועברו למלך חוסיין מסרים בשלושה צינורות, ובהם הוצע לו להימנע מלפעול נגד ישראל.¹¹ כבר כשעה ומחצה לאחר פתיחת המערכה בחזית מצרים נודע על כוונות התקפיות של ירדן, ובתוך דקות מעטות החלו להגיע ידיעות על הפגזות והפצצות מצד צבא ירדן של יעדים בישראל ובכללם בירושלים. תחילה הבליגה ישראל – שר הביטחון אף אמר לרמטכ"ל בשעה 10:40 כי ייתן לירדנים "צי'אנס" לנסות את כוחם, וכי "לא איכפת לו" אם יתקפו. משנמשכו ההפגזות וההפצצות אישר השר, בשעה 11:50, להפעיל את חיל האוויר נגד שדות תעופה בירדן ונגד סוללות הארטילריה שהפגזו את ירושלים.¹²

. באותו שלב ביקש דיין לאתר את הלחימה בחזית זו. בשל חשש לירי לעבר שדות התעופה בלוד וברמת דוד, ביקש צה"ל להשתלט על מובלעת לטרון ועל ג'נין. בשעה 12:20 הורה שר הביטחון שפיקוד הצפון יטהר את השטח המסכן את רמת דוד בלי להיכנס לעיר ג'נין, ועדיין סירב

¹⁰ איתן הבר, היום תפרוץ מלחמה – זכרונותיו של תא"ל ישראל ליאור, המזכיר הצבאי של ראשי הממשלה לוי אשכול וגולדה מאיר, עידנים, 1978, (להלן: היום תפרוץ מלחמה), עמ' 222-223, מובא שם, עמ' 186.
¹¹ שם, עמ' 206-207.
¹² שם, עמ' 12.

לאשר לכבוש את מובלעת לטרון.¹³ אשר לירושלים: בעקבות פירוש מוטעה לידיעה שהגיעה בדבר כוונה של צבא ירדן להשתלט על ארמון הנציב כאילו הכוונה היא להשתלט על הר הצופים, אישר שר הביטחון מהלך שנועד לחבור אליו.¹⁴ במהלך היום דחה השר בקשות חוזרות ונשנות של צה"ל לכבוש את מובלעת לטרון ואת ג'נין, תוך תקווה שיהיה אפשר לאתר את הלחימה.¹⁵ רק בשעה 22:00, משנוכח כנראה לדעת שתקוותו זו חסרת תוחלת, הורה להפסיק את המגעים עם הירדנים להפסקת האש ואישר מהלכים אלה.¹⁶

חזית ירדן: איסור להיכנס לעיר העתיקה בירושלים

ההגבלות מצד שר הביטחון נגעו גם לעניין הכניסה לעיר העתיקה בירושלים. כבר בלילה הראשון למלחמה, ליל 5-6 ביוני, בשעה 19:00, נועדה הממשלה לישיבה, שבמהלכה טען סגן ראש הממשלה, יגאל אלון, שהתקפות הירדנים נותנות לישראל עילה צבאית לכבוש את העיר העתיקה. השר מנחם בגין אמר שלשם כך ביקש לכנס ישיבה זו והציע שהממשלה תחליט "לשחרר את העיר העתיקה". ראש הממשלה, לוי אשכול, טען שאי אפשר להחליט על כך ללא שר הביטחון והרמטכ"ל (שלא נכחו בישיבה). זו שעת כושר, חזר וטען בגין, פעמיים הזהרנו את הירדנים: תחילה הודענו להם שאם לא יפעלו לא יינזקו; אחרי שלמרות זאת תקפו, התרינו בהם להפסיק לתקוף, וְלֹא – ייפגעו; חרף זאת המשיכו לתקוף. הנוכחים התלבטו אם לייפות את כוחו של ראש הממשלה להחליט בעצה אחת עם שר הביטחון והרמטכ"ל לכבוש את

13 שם, עמ' 207.

14 שם, עמ' 208-209.

15 שם, עמ' 217-219.

16 שם, עמ' 219.

העיר העתיקה – אם ימצאו לנכון לעשות זאת, אך לנוכח עמדתו זו של ראש הממשלה הסתיימה הישיבה בלא לקבל כל החלטה בעניין.¹⁷

בבוקר המחרת, 6 ביוני, הורה שר הביטחון לכתר את העיר העתיקה, לפתוח את שער יפו ואת שער שכס ולהשאירם פתוחים, אך לא להיכנס לתוכה.¹⁸ בצהריים טען בפניו אלוף פיקוד המרכז, עוזי נרקיס, שיש לכבוש את העיר העתיקה, אך דיון שלל זאת נחרצות.¹⁹

באותו יום בשעה 16:00 התכנסה ועדת השרים לענייני ביטחון. בתחילת הדיון היה ראש הממשלה נחוש בדעתו שאין לדחות את כיבושה של העיר העתיקה, וחלק גדול מהשרים, ובהם מנחם בגין, יגאל אלון, זרח ורהפטיג, משה קול וישראל גלילי, חיזקו את ידיו. שר הביטחון הציע לכתר את העיר העתיקה אך להימנע מלהיכנס לתוכה. הנמקתו לכך: לא כדאי להסתבך בקרבות רחוב בזמן שעל צה"ל עוד לכבוש את שרם א-שיח', מה גם שהעיר העתיקה נמצאת בעצם, מבחינה צבאית, בידי צה"ל. ראש הממשלה קיבל את דעתו. הוא אמר שהוא אינו רואה אמנם הבדל בין כניסה לעיר העתיקה לבין כיתורה מבחוץ, אך הציע לדון בגורלה ביום המחרת. בסיכום הדיון הוחלט שאין נכנסים בלילה הקרוב לעיר העתיקה – בשלב הזה מסתפקים בכיתורה, ואם ההתפתחויות יחייבו זאת מוסמך שר הביטחון להורות לצה"ל להיכנס אליה.²⁰

בשעה 20:05 קבע שר הביטחון, בדיון שערך עם הרמטכ"ל, כי יש "לסגור" את ירושלים – משמע להשתלט על כל השטחים המובילים אליה. אם יידרש הדבר, אמר, ניתן להתקדם לשם כך עד מעלה אדומים

17 שם, עמ' 219-220.

18 שם, עמ' 237.

19 שם, עמ' 241.

20 שם, עמ' 244-245.

ואפילו עד לנהר הירדן. על צה"ל להיות מוכן להיכנס לעיר העתיקה, אולם הכניסה תהיה רק לפי אישורו.²¹ בספרו הסביר דיין, כי הנחייתו זו נבעה מכך שלמרות הדיווחים כאילו ירושלים מכותרת לא היה הדבר נכון: הדרך מיריחו הייתה פתוחה עדיין, חטיבה 10 הייתה ברמאללה וחטיבה 35 תקועה מול אוגוסטה ויקטוריה. השר קבע כי הכרחי לכתר את העיר העתיקה ומיד, כדי שתהיה בידי ישראל לפני שיופעל לחץ להטיל הפסקת אש.²²

בשעה 10:21, משהודיע ראש אמ"ן, אלוף אהרון יריב, כי הירדנים ביטלו את פקודת הנסיגה מהגדה המערבית והורו לכוחותיהם להתארגן להגנתה, קבע שר הביטחון כי הכרחי להשלים את כיבושה של ירושלים במהלך הלילה וביום המחרת. כלומר, רק בשעה זו הורה הדרג המדיני לכבוש את העיר העתיקה.²³ בתשובה לשאלה כיצד ניתן להסביר את העובדה, שרק במועד כה מאוחר ניתנה פקודה מפורשת לכיבושה, אמר רב־אלוף רבין: "עד שלב מסוים היה איסור מפורש לגבי כיבוש העיר העתיקה. השיקולים היו מדיניים, לא בתחום שלי. ואולי גם צבאיים, אבל לא בתחום שלי. זאת אומרת – לא אני החלטתי".²⁴ נראה שהשיקולים הצבאיים הנרמזים בדברים אלה הם החשיבות שיוחסה לכיבוש אוגוסטה ויקטוריה והרכס שממזרח לעיר העתיקה כשלב מקדים לכניסה לעיר העתיקה. בקשר לכך הסביר בעדותו רמ"ח המבצעים דאז, אל"ם יצחק חופי:

העיר העתיקה היא נמוכה, וקשה מאוד לפרוץ לתוכה ולהילחם בה כשאוגוסטה ויקטוריה מוחזקת. כך

21 שם, עמ' 248-249.

22 אבני דרך, עמ' 241, מובא שם, עמ' 249.

23 שם.

24 עדות רב־אלוף רבין, 8 בספטמבר 1969, עמ' 28, מובאת שם.

שמבחינה זו יש היגיון צבאי קודם כל לקחת את הרכסים שמסביב לירושלים, לאבטח אותם ורק אחר כך להיכנס. אם היו נימוקים אחרים, שאינם צבאיים, לדחות את כיבוש העיר העתיקה, אינני יודע.²⁵

סגן הרמטכ"ל, אלוף חיים בר-לב, הסביר את הרקע להתנגדותו של דיין, בשלב הראשון, לכניסה לעיר העתיקה, ואת הפעולות שנקט הוא עצמו כאשר הגיע לירושלים:

תחילה לא רצה שר הביטחון שניכנס בכלל לעיר העתיקה, הן בגלל סכנת פגיעה במקומות הקדושים והן משום שהוא חשב שזה קו התנגדות רציני מאוד אם הלגיון בפנים. השר אמר: "אנו נכבוש מסביב, ובסוף, כשהיא תהיה מכותרת, היא תיכנע". [...]

ב-7 לחודש בבוקר אני דיברתי איתו בנידון וסיכמנו שאני אעלה לירושלים. זה היה לפנות בוקר. סיכמנו שאני אעלה ואבדוק האם אפשר לכבוש את העיר בלי להרוס ובלי להקיז יותר מדי דם. בבוקר עליתי, וראינו שאפשר לעשות את זה ולא מוכרחים בכלל סיוע ארטילרי ומטוסים כפי שחשבנו. הסיכום עם השר מראש היה, שאם ההערכה תהיה שניתן לכבוש, נעשה זאת. אני באתי למפקדה של אלוף הפיקוד ומשם דיברתי עם מח"ט 55 [...] ממנו למדתי כי הכניסה לעיר העתיקה היא דבר שאפשר לעשותו.

25 עדות אלוף חופי, עמי' 209, מובאת שם.

אמרתי לו כי הוא יצטרך לעשות את זה בעיקר בכוחות עצמו, בלי מטוסים ובלי הפגזת הכנה.²⁶

את שיקוליו הסביר דיין כלהלן:

תוכניתי לכיבוש ירושלים הייתה כדלקמן: להתקדם מצידו הצפוני של הקסטל, לכבוש את עמדת הראדאר, ומשם להמשיך באיגוף צפוני גדול אל הגבעה הצרפתית – לבנייני האוניברסיטה בהר הצופים, לדרך יריחו. לא ראיתי צורך בפריצה חזיתית לתוך ירושלים ולנהל בה מלחמה מבית לבית. האמנתי כי אם נבצע איגוף זה ונשתלט על גב ההר – לא תהיה לירדנים ברירה והם ייאלצו לסגת מירושלים. [...] במשך היום ברור היה שמבחינה צבאית העיר בידינו. רציתי מאוד שתיכנע בלי קרב. ירושלים ראתה בדבריימי מלחמות והריסות רבות. עלינו להשתדל, כמה שאפשר, לקחת אותה בלא אלה. בכל מקרה, אם הנחתנו זו לא תתאשר – לאחר שתושלם ההתקפה, אפשר יהיה לשקול פריצה לתוך העיר. אך הצמרת הפוליטית סירבה לקבל הנחות אלה. אשכול, אלון ובגין לחצו עלי להורות לחטיבת השריון "הראל" בפיקודו של אורי ברארי, להחיש את התקדמותה לתוך העיר, במקום לבצע את האיגוף שהצעתי. מכל מקום, פעילות מדינית בינלאומית, שכבר החלה, חייבה זירוז המהלכים ולקראת בוקר יום רביעי, 7 ביוני, נתתי אישור לכניסה אל תוך העיר העתיקה.

26 עדות רב-אלוף בר-לב, עמ' 19, 21, 22, מובאת שם, עמ' 256-257..

הנחתי התאשרה. כאשר התקדמנו, פינה הלגיון את

כל כוחותיו.²⁷

למעשה, חברו בהקשר זה השיקולים הצבאיים לשיקולים המדיניים ששקל השר דיין: רק בשעות אחר הצהריים המאוחרות הגיעה פלוגת הטנקים שהובטחה לחטיבה 55, ובעקבות זאת הורה אלוף הפיקוד לחטיבה 55 לכבוש את הרכס של אוגוסטה ויקטוריה ועזריה. כלומר, רק בשעה זו החלה להתבצע הנחיית שר הביטחון משעות הצהריים בדבר סגירת ירושלים ממזרח. בשעה 22:30 הודיע אלוף פיקוד המרכז לרמטכ"ל כי אוגוסטה ויקטוריה, אטור ועזריה אינם עדיין בידי צה"ל וביקש להפעיל את חיל האוויר מעזריה ומזרחה. לכך נוספה טעות בניווט, שכתוצאה ממנה התכתשו בחשכה הטנקים של גדוד השריון הפיקודי והסיירת של חטיבה 80, שצורפה לחטיבה 55, באזור גשר גת שמנא שלמרגלות חומת העיר העתיקה, עם כוח ירדני על החומה, במקום שישתלטו על אוגוסטה ויקטוריה. כלומר, שיקולים מדיניים וצבאיים גם יחד הם שגרמו לעיכוב ההחלטה להיכנס לעיר העתיקה.²⁸

משהחליט לכבוש את העיר העתיקה, ייחס דיין למשימה זו חשיבות עליונה. עם זאת, גם אחרי שאישר את הדבר, הגביל את השימוש בחיל האוויר כסיוע למהלך ואסר להפעילו באזורים הקרובים להר הבית ולכנסיית הקבר.²⁹

27 אריה בראון, **חותם אישי – משה דיין במלחמת ששת הימים ואחריה**, ידיעות אחרונות, 1997, עמ' 70, מובא שם, עמ' 255-256.

28 שם, עמ' 249-250.

29 שם, עמ' 256-257.

חזית סוריה: איסור לכבוש את רמת הגולן

כמו ירדן, הפעילה גם סוריה כבר ביום הראשון למלחמה מטוסים שהפציצו מטרות בישראל. מטרת צה"ל בשלב זה הייתה כאמור לרכז את המאמץ ההתקפי בחזית מצרים, מה גם שהוערך שלפיקוד הצפון אין די כוחות למהלכים התקפיים של ממש. לפיכך הופעל בחזית זו באותו יום רק חיל האוויר – להשמדת חיל האוויר הסורי. התקפות סוריות מקומיות נבלמו בעודן באיבן.³⁰

עם זאת אישר שר הביטחון, כי האזורים המפורזים בטלו ואפשר להשתלט עליהם.³¹ ב-7 ביוני תכנן פיקוד הצפון מהלך להשתלטות עליהם, תוך תקווה שיינתן לו להמשיך גם מעבר להם, אך בשעות הצהריים ביקש לדחות את ההתקפה ליום המחרת.³²

את הסיבות לכך הסביר אלוף הפיקוד, דוד אלעזר, כלהלן:

לאחר שבצהרי ה-7 ביוני עמדתי להנחית את ההתקפה הסתברו לי כמה דברים, שבגללם התחלתי להתלבט אם כדאי בכלל להנחיתה במועד זה:

א. היה מעונן, והיועץ האווירי שלי, יענק'לה סלומון, אמר לי שאי אפשר לתת סיוע התקפי מדויק. הוא אמר: "אפשר לתקוף אם נמצא חור בעננים, אבל אין ודאות שאקבל סיוע אווירי במקום שארצה".

ב. הכוחות שעמדו לרשותי היו קטנים מאלה שתוכננו ב"מקבת צפון". חטיבה 37 נמצאה בגזרת ירדן וחטיבה 8 עוד לא הגיעה. עמדו לרשותי רק "גולני" וגדוד

30 שם, עמ' 223-224, 240-241.

31 שם, עמ' 252, 260, 262.

32 שם, עמ' 262-263.

"שרמן" של חטיבה 37. אי לזאת, לא הייתי מסוגל לבצע "מקבת צפון" שלמה, אלא "מקבת" מוקטנת. זאת אומרת: גדוד אחד בניאס – תל חמרה וגדוד אחד – תל פאחר, אך לא היה לו כוח לעלות לזעורה, אלא רק לנצל הצלחה – דבר שאני לא האמנתי בו – בהבקעה. ואז לא אשיג את משימת קרש הקפיצה, אלא רק את ההגנה. אני נותן לאויב שהות להתארגן לאחר הבקעה ראשונה, דבר שמאוד לא מוצא חן בעיניי.

צירוף גורמים אלה: מזג אוויר גרוע, "מקבת" קטנה וחוסר אפשרות להפוך אותה לקרש קפיצה, הם שיוצרים לי את הדילמה ואת אי הרצון לתקוף. התקשרתי עם סגן הרמטכ"ל (כשהגעתי ל"תמר" – זה היה בערך שעה או שעתיים לפני שעת ה"ש", אם כי כבר היו מגעים בשטח), אמרתי לחיים בר-לב: "הבעיות שלי הן כפי שתיארתי לעיל ולכן אין לי חשק לתקוף", והוספתי: "אם יש סכנה שמחר לא יהיה אישור לתקוף, אני תוקף בנתונים אלה. אם אתה בטוח שיש לי אופציה פתוחה גם למחר אני דוחה את זה ב-24 שעות ותוקף מחר". על כך ענה לי חיים בר-לב: "אין שום בעיה, אתה רוצה מחר – תתקוף מחר, לא ישתנה כלום". אמרתי לו "תודה רבה".³³

33 עדות האלוף דוד אלעזר, עמ' 20, מובאת שם, עמ' 263.

באותו יום, 7 ביוני, בשעה 11:30 דנה ועדת השרים המצומצמת בצורך לכבוש את רמת הגולן. כל הנוכחים למעט שר הביטחון תמכו בכך. נציגי מפ"ם תבעו לעשות זאת לא רק כדי להגן על היישובים שלמרגלות הרמה, אלא גם כדי ללמד את הצבא הסורי לקח. דברים אלה לא הזיזו את משה דיין מדעתו, ובסיום הדיון אמר שישראל יצאה למלחמה לא כדי לכבוש את הגדה המערבית ולא כדי לתקן את הגבול עם סוריה. בצאתה למלחמה היו לה שתי מטרות: להכות את צבא מצרים מכה ניצחת ולפתוח את מְצָרֵי אֵילֵת לשיט ישראלי. למעשה, התנהלו הדברים אחרת: ירדן העמידה את צבאה תחת פיקוד מצרי, והיא וסוריה הצטרפו למלחמה. ישראל יצאה למלחמה נגד מדינה אחת – מצרים; היא נגררה למלחמה נגד מדינה שנייה – ירדן; ועתה מציעים מלחמה נגד מדינה שלישית – סוריה – והכול ביום וחצי. הוא מתנגד לכך, אך אם תחליט הממשלה אחרת, יהיה צה"ל מסוגל לעשות זאת.³⁴

בדיון בליל 7-8 ביוני, על רקע אפשרות שמועצת הביטחון של האו"ם תחליט על הפסקת אש, חזר שר הביטחון וקבע כי בחזית סוריה יש להשתלט על האזורים המפורזים ואין לחרוג מהם. אם יהיה צורך לחרוג, הרי שאחרי הפעולה ישובו הכוחות אל עברו הישראלי של הגבול.³⁵ רבין הסביר בספרו: "שר הביטחון קבע, כי לכל היותר מותר לצה"ל לחצות את הגבול הבינלאומי הישראלי-סורי למרחק שניים-שלושה ק"מ. לא ראיתי בכך טעם: לטפס על כמה גבעות בתל עזזיאט וברמת הבניאס, בלא לחולל שינוי מהותי במצב – לא נראה בעיני כמאמץ, שראוי להקזיז דם, ואולי דם רב, להשגתו".³⁶ בעדותו הסביר

34 שם, עמ' 261.

35 שם, עמ' 276.

36 פנקס שירות, עמ' 194, מובא שם, עמ' 276.

רבין כי הסתייג ממהלך מוגבל הן משום שהוא יהיה כרוך בהקזת דם שווה כמעט למהלך נרחב, ותוצאותיו יהיו דלות, והן משום שהיעצרות בחצי הדרך, בלא להגיע לשטחים השולטים ברמה, תחשוף את כוחות צה"ל ותרע את מצבם.³⁷

במהלך 8 ביוני הופעלו לחצים מכיוונים שונים באשר למתקפה לכיבוש רמת הגולן: נציגי יישובי הצפון הגיעו לישיבת הממשלה, אלוף פיקוד הצפון הגיע לתל אביב ונועד עם ראש הממשלה.³⁸ בישיבת הממשלה כוועדת שרים לענייני ביטחון, שהחלה בשעה 19:10, צידדו רוב השרים בביצוע המתקפה. שר הביטחון נותר בהתנגדותו והסביר את עמדתו: "אני בעד התקרבות לגבול הבינלאומי כדי לבטל את השטחים המפורזים. לדעתי, הסורים לא יפסיקו אף פעם להילחם, אני רואה את המטרה שמבצע כזה צריך לשמש". הוא קשר את המהלך להקשר הכללי של המלחמה, לסיבותיה ולמטרותיה: ישראל פתחה במלחמה כדי למגר את הכוח המצרי ולפתוח את מצרי טיראן. בדרך, השתלטה גם על הגדה המערבית. הוא מתנגד להשתלטות על שטח בתוך סוריה כדי להקל על המשקים הנתונים תחת ירי סורי. העולם הערבי לא ישלים עם ישיבת קבע של ישראל ברמה, והיא תהיה במצב מלחמה עם שלוש מדינות. בערב הקודם הודיע שליט מצרים, נאצר, שימשיך במלחמה עד שיסולק החייל הישראלי האחרון מאדמת מצרים – המלחמה בחזית המצרית עלולה להימשך עוד זמן רב, ואין טעם לפתוח חזית נוספת. הוא דיבר על הבעיות הצבאיות של המהלך שתיאר הרמטכ"ל ועל האבדות הכבדות העוללות להיגרם לנוכח הביצורים של צבא סוריה. לטענתו, הכוחות הנמצאים בפיקוד הצפון אינם חזקים דיים לביצועו, ואין ביטחון

37 עדות רב-אלוף רבין, 9.9.69, עמ' 23-24, מובאת שם.

38 שם, עמ' 292-295.

שהתגבורות מהחזיתות האחרות יגיעו במועד. לדעתו יש חשש מהתערבות פעילה של ברית המועצות ואין כל ביטחון שארצות הברית תפעל נגד התערבות זו. יש חשש שגם צרפת תתערב, וצרפת הייתה הספקית הראשית של מטוסים לישראל – מצבו של חיל האוויר אינו טוב, הוא לא קיבל מטוסים חדשים מאז 1962 וספג אבדות ביום הראשון למלחמה. אם אנשי היישובים שלמרגלות הרמה מתקשים לעמוד בהפגזות הסורים, הוא מעדיף הזזת בתיים של יישובים על פני כיבוש הרמה.

בסיום הישיבה קיבלה הוועדה את הנוסח שהציע ראש הממשלה, לפיו: "מחליטים לדחות ליום-יומיים את ההחלטה בעניין הפעולה בגבול הסורי ולהטיל על הרמטכ"ל להביא הצעה לתוכנית הפעולה לאישור הוועדה. במשך ימים אלה יעשה מאמץ לא לגרות את הסורים"³⁹

הניסיונות להשפיע על שר הביטחון שישנה את דעתו נמשכו. אחרי שחזר למפקדת הפיקוד קרא אליו אלוף אלעזר את עוזי פיינרמן, קצין מילואים שהיה קצין קישור במפקדת הפיקוד, וביקש ממנו לנסות להשפיע על דיין לשנות החלטתו. עוזי פיינרמן, מזכיר תנועת המושבים, היה מעורב עם דיין בפעילות ציבורית שנים רבות, היה איש מפלגתו – רפ"י, וידידו. הוא נפגש איתו בשעת לילה מאוחרת. בשיחה, שנמשכה עד אחרי 02:00, העלה בפניו מספר טיעונים: אין להניח את התוקפנות הסורית בלי תגובה אחרי שמצרים ביקשה הפסקת אש; יש בסיס להניח שהמערכה בחזית הסורית תהיה קשה פחות מכפי שמעריכים אחדים – ההגבלה שלא לחרוג מתחומי הגבול המנדטורי חסרת ערך צבאי וגם תקשה על הלחימה – הרחבת הלחימה אל מעבר לה תגביר את המהירות ותפחית את הקושי. טיעון נוסף – אסור להשאיר את סוריה בלתי

39 שם, עמ' 295-297.

מנוצחת – מתוך ראיית היחסים עם כל עמי ערב, וטיעון אחרון – היישובים שלמרגלות הרמה הגיעו לקצה גבול המתח שהם מסוגלים לעמוד בו ויציבותם עלולה להתערער אם יימשך המצב הקיים. הימנעות מהתקפה תהיה "בכיה לדורות" – הוסיף. דיין לא השתכנע, הסביר לפיינרמן את נימוקיו, ואף שכנעו שאין טעם בהתקפה. כאשר חזר פיינרמן לפיקוד הצפון היה משוכנע שעליו לבשר שלא תהיה מתקפה בחזית זו.⁴⁰

המפנה – לתקוף כדי לכבוש את רמת הגולן

עמדתו זו של משה דיין השתנתה בבוקר המחרת. את השינוי ואת הרקע לו הסביר בספרו כלהלן:

ב־9 ביוני, בשעה 7.00 בבוקר, הוריתי לאלוף פיקוד הצפון לצאת לפעולה. בלילה ובבוקר נשתנו הדברים. נימוקי – בעיקר לטווח הקצר – שוב לא הייתה להם אחיזה. נשיא מצרים שינה את עמדתו: במקום שימשיך במלחמה, הסכים להפסקת אש. לא זו בלבד שנהג כך בעצמו, יעץ גם לסוריה לעשות כן. ובאמת, לפנות בוקר, בשעה 3.15, הודיע רדיו דמשק שסוריה מסכימה להפסקת אש. גם הסובייטים "הנמיכו את הטון" ולא נראו סימנים שיש בדעתם לשלוח כוחות להתערבות במלחמה. ולא רק בעמדות המדיניות, אלא גם בשטח חלו שינויים מכריעים. כאשר נכנסתי למטכ"ל נמסר לי, כי סיור אוויר שלנו מדווח שקוניטרה ריקה והתושבים

40 שם, עמ' 299-300.

הסוריים מפנים את אזור הגבול בהמוניהם ונודדים צפונה, לכיוון דמשק. במצב הזה לא ראיתי הצדקה שלא לנהוג לפי רצונם של רוב חברי הממשלה, של ראש הממשלה ושל המטכ"ל.⁴¹

[....]

ב־2.00 אחר חצות באתי למטה. נאצר הסכים להפסקת אש. ב־3.00 בבוקר הודיעה סוריה על הפסקת אש. כן נתקבלה ידיעת מודיעין, כי קוניטרה ריקה, יש בריחה. בחזית סוריה התחילה התמוטטות. על סמך הידיעות האלה שיניתי את דעתי.⁴²

מה בעצם קרה? בשעה 20:03 נודע באג"ם-מבצעים כי סוריה הודיעה על הסכמתה להפסקת אש. שר הביטחון הגיע לחדר המלחמה של אג"ם-מבצעים זמן קצר לאחר השעה 06:00, ובעת שהותו שם נודע לו על מברק ששיגר נשיא מצרים לנשיא סוריה, ובו דחק נאצר בנור א-דין אל-אתאסי להסכים להפסקת אש. רמ"ח האוויר הודיע לדיין על טייסים שראו כוחות סוריים הבורחים ברמה מזרחה. לפיכך בטל תוקפם של שניים מהטיעונים של השר נגד המתקפה: לא יהיה צורך להילחם בשתי חזיתות בו-בזמן, והמערכה נגד צבא סוריה תיתקל בפחות קשיים משנצפו קודם לכן. בעקבות זאת, התקשר שר הביטחון לאלוף פיקוד הצפון והורה לו לפתוח במתקפה לכיבוש רמת הגולן. אפשר שבין הגורמים שהשפיעו על השר לשנות את דעתו היו גם סיבות שאותן כינה

41 **אבני דרך**, עמ' 475, מובא שם, עמ' 301..

42 **אבני דרך**, עמ' 485, מובא שם.

אלוף אלעזר, בעדותו בעניין זה, "סובייקטיביות"⁴³. ייתכן שבכך רמז לאזכור ה"בכייח לדורות", ואפשר שרמז לכך שעמדתו של דיין נגדה את עמדת צמרת צה"ל ושהוא היה בעניין זה בדעת יחיד בממשלה. ייתכן שלכך רמז דיין בהסברו: "במצב הזה לא ראיתי הצדקה שלא לנהוג לפי רצונם של רוב חברי הממשלה, של הממשלה ושל המטכ"ל".

סיכום

לצה"ל היו תוכניות אופרטיביות למהלכים התקפיים בשלוש החזיתות – מצרים, ירדן וסוריה. בפתיחת מלחמת ששת הימים, מיקד את מאמצו ההתקפי בחזית מצרים. גם כאשר החלו צבאות ירדן וסוריה להפציץ ולהפגוז מטרות בישראל, ביקשה ההנהגה המדינית-צבאית של ישראל להמשיך ולמקד את המאמץ בחזית זו, תוך הסתפקות בהפעלת חיל האוויר בשתי החזיתות האחרות – כדי להשמיד את חילות האוויר שלהם שהפציצו מטרות בישראל ולהשמיד את הארטילריה שפגעה במטרות בה. ישראל ניסתה להניא את מלך ירדן מלפעול נגדה. תחילה בחרה לאתר את הלחימה בחזית זו – שר הביטחון שלל כיבוש שטחים המסכנים את שדות התעופה – זאת, בתקווה שיהיה אפשר להגיע להפסקת אש. רק משנכזבה תקווה זו, אישר לכבוש את מובלעת לטרון ואת ג'נין. דיין ביקש להימנע מללחום בעיר העתיקה בירושלים, מתוך תקווה שטיפול לידי צה"ל ללא קרב. רק משנעור חשש שהפסקת אש תוטל בתוך זמן קצר הורה להיכנס אליה, תוך שהגביל את אופן הפעלת הכוח. הוא ביקש להימנע מלהיכנס למערכה רחבה בחזית סוריה ולהסתפק בהשתלטות על האזורים המפורזים. עמדתו זו נבעה

43 עדות האלוף אלעזר, עמ' 36-37; מובאת שם, עמ' 303-304.

משיקולים מדיניים וצבאיים גם יחד: הוא חשש שכיבוש רמת הגולן יביא לעימות ממושך עם הסורים שלא ישלימו עם כך וחשש מעימות עם ברית המועצות. מבצעית, חשש כי אין די כוח בפיקוד הצפון למתקפה רחבה – מתקפה שתוטל באמצעות כוח זה עלולה להיות כרוכה באבדות רבות. כמו כן חשש מלחימה בשתי חזיתות – מצרים וסוריה – בו-בזמן. משהשתכנע שהשיקולים הצבאיים מאפשרים לתקוף בחזית זו – הורה להוציא את המהלך לדרך.

שר הביטחון העריך שעל צה"ל להשיג את ההישגים בחזית מצרים בתוך 72 שעות מתוך חשש שתחל בתום פרק זמן זה הפסקת אש. יתר על כן, מניסיונו כרמטכ"ל במבצע סיני העריך כי על צה"ל יהיה לסגת בתום המערכה מהשטחים שיכבוש. עובדה זו לכשעצמה נוגדת את ההנחה שישראל יזמה את המערכה הצבאית כדי להשתלט על שטחים במדינות האויב, כדי להישאר בהם לאורך זמן. זאת ועוד, גורם השואף להשתלט על שטחים במדינות אויב כדי להותירם בידו אינו נוהג כפי שנהגה ישראל במלחמה: הלחימה בחזית מצרים נועדה ליצור תנאים להסרת האיום שבמתקפת האויב. לפיכך הנחה שר הביטחון להשתלט רק על קדמת סיני ולהכריע את כוחות צבא מצרים ששם – שוב, בהנחה שבתום המערכה ייסוג מהשטחים שיכבוש. הפניות למלך חוסיין להימנע מלפעול נגד ישראל והניסיונות לאתר את הלחימה בחזית זו – הן באשר לגנין ומובלעת לטרון והן באשר לעיר העתיקה בירושלים – משאת נפשו של העם היהודי לדורותיו – ודאי שמעידים על כך שלא הייתה כוונה מראש לכבוש שטחים אלה ולהישאר בהם לאורך זמן. בחזית סוריה הייתה לישראל סיבה מוצדקת לרצות להשתלט על שטחים ברמת הגולן: העובדה שבשנים טרם מלחמת ששת הימים היו הסורים המיליטנטיים ביותר – ניסו לפגוע במפעל המים של ישראל ופגעו

ביישובים, בחקלאים ובדייגים ישראלים – היה בה כדי להביא לרצון להשתלט ולו על פאתי רמת הגולן, החולשים על העמק, כדי לשים קץ לכך. בפועל התנגד שר הביטחון לכך. הוא אף ציין כי הוא מעדיף לפנות יישובים ישראלים על פני עלייה לרמת הגולן. מי ששואף לכבוש שטחים ברמת הגולן כדי להישאר בהם לאורך זמן, ודאי שלא ינקוט עמדה זו. רק משהשתכנע שנוצרו התנאים המתאימים, הורה לתקוף. מכל אלה עולה חד וחלק, כי ישראל אך הגיבה על האיום ולא תכננה ערב מלחמת ששת הימים להשתלט על השטחים הללו כדי להישאר בהם, או אף בחלקם, לאורך זמן. בערב חג השבועות תשכ"ז – פחות משבוע לאחר תום המלחמה – אמר אמנם משה דיין, ברחבת הכותל המערבי: "חזרנו לקדושים שבמקומותינו, חזרנו בכדי שלא להיפרד מהם שוב לעולם", אולם הכרזה זו נאמרה בדיעבד, ואין בה כדי לסתור את העובדה העולה מכל מהלכיו של דיין במהלך המלחמה – ישראל לא יצאה למלחמה כדי לכבוש שטחים, וודאי לא כדי להישאר בהם לאורך זמן.